

TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI

İbn Sîrîn'in *Ta'birü'r-rû'yâ* adlı eseri üzerindeki bir vakıf kaydı (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 466, vr. 1^a)

Vakıf Kaydı. Yazma veya basma bir kitabın şahsî mülkiyetten çıkarılıp herkesin kullanabilmesini sağlamak amacıyla konulan kayıttır. İslâm dünyasında eski dönemlerden beri cami, medrese, dergâh ve umumi kütüphanelere kitaplar vakfedilir, bunlara ayrı ayrı kayıt konulurdu. Bazan çok sayıda kitabın vakfedilmesi durumunda vakıf kaydı bir mühür halinde kitaplara basılırdı. Hükümdar veya devlet ricâlinin vakfettiği kitaplardaki kayıtlar böyledir. Vakıf kayıtları, temellük kayıtları gibi istinsah tarihi taşımayan yazmaların hangi tarihte istinsah edildiği hakkında bir fikir verir. Bu kayıt eserin 1^a yüzünde mutlaka bulunur, ayrıca çeşitli sayfalara yazılırdı. Vakfiyelerde kitapların korunması, dışarıya çıkarılmaması ve başkasına verilmemesi gibi hususlar ayrıntılı biçimde belirtilir, bu şartlara uyulması gerektiği ayrıca ifade edilirdi. Bazan hiçbir açıklayıcı bilgi verilmeyen sadece “وقف” kelimesi yazılırdı. Bazan da vakfiye oldukça uzun bir metin halinde yazılıp şartları açıklanırdı. Bunun örneklerinden biri, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2069 numarada kayıtlı Şemî'nin *Şerh-i Mesnevî*'sidir. Yazmanın 1^a yüzünde yirmi dört satırlık bir vakfiyede bütün şartlar sıralanmıştır. Bilhassa cami ve medrese gibi umuma açık yerlere vakfedilen kitapların hemen her sayfasına “vakıf” kelimesi yazılırdı. Bu şekilde vakfedilen değerli birçok yazma kitap belli dönemlerde

camii, medrese, dergâh ve kütüphanelerden çıkarılmış, başkalarının eline geçmiş, hatta yabancı ülke kütüphanelerine intikal etmiştir. Bazı kitap vakfiyelerinde hem vakfedenin hem şahitlerin adları kayıtlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Maḳâlât-ı Şems-i Tebrîzî, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2888; Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2105, vr. 1^a; Yâr Alf-i Şîrâzî, *Lemeḫât*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1692, vr. 1^a; Şemî, *Şerh-i Mesnevî*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., TY, nr. 2069, vr. 1^a; Muhsin b. Süleyman el-Gürânî, *Câmî'u'l-esrâr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 85, vr. 1^a.

ORHAN BİLGİN

TEMERRÜD ALİ PAŞA

(ö. 980/1572)

Osmanlı beylerbeyi.

Aslen Bosnalı olup devşirme olarak Enderun'a alınmıştır. Belirlenen ilk görevi 941 (1534) yılındaki gurebâ-i yesâr ağalığıdır. Daha sonra gurebâ-i yemîn, Zilkade 942'de (Mayıs 1536) ulûfeciyan-ı yesâr ağalığına getirildi. Safer 943'te (Ağustos 1536) ser-ulûfeciyan-ı yemîn, ardından küçük mîrâhur, 14 Zilkade 947'de (12 Mart 1541) büyük mîrâhur oldu. 14 Muharrem 948'de (10 Mayıs 1541) yeniçeri ağalığına tayin edildi ve Budin seferine katıldı. Ardından beylerbeyilik verilerek taşra görevine tayin edildi. Erzurum Beylerbeyi Mûsâ Paşa'nın 950'de (1543) Gürcüler'le yaptığı mücadelede şehid düşmesi üzerine Erzurum beylerbeyiliğine getirildi. Diyarbekir Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ile birlikte Gürcüler'e karşı başarılı bir harekâta bulundu. Beylerbeyiliği esnasında Erzurum'un imarına çalıştı, Gürcüler'e ve İran'a karşı şehrin savunması için tedbirler aldı. 955 (1548) yılı başlarında Karaman ve 8 Muharrem 956'da (6 Şubat 1549) Bağdat beylerbeyiliğine ta-

yin edildi. Bağdat beylerbeyiliği sırasında Basra'da eşkiyalık yapan Araplar'ın üzerine sevk edildi. İsyanı bastırıp âsilerin elindeki kaleyi teslim aldı. Basra'da Osmanlı hâkimiyetini sağladıktan sonra Bağdat beylerbeyiliği vazifesine döndü. Mahallî beylerin meseleleriyle uğraştı.

Bağdat'ta yaklaşık üç yıl görev yaptı ve ardından Sivas beylerbeyiliğine (Rum beylerbeyiliği) getirildi (28 Zilkade 960 / 5 Kasım 1553). Eyalet askeriyeye Nahcivan seferine katıldı. Bu görevi esnasındaki en önemli olay Şehzade Bayezid isyanıdır. Bu isyanın bastırılması için uğraştı; şehzadenin mağlûp olması üzerine onu diğer beylerbeyileriyle birlikte İran'a kadar takip etti.

12 Şâban 967'de (8 Mayıs 1560) Sivas beylerbeyiliğinden azledilen Ali Paşa 16 Cemâziyelâhir 968'de (4 Mart 1561) hacca gitmek için izin aldı. Hac dönüşü bir süre İstanbul'da ikamet etti. 7 Safer 971'de (26 Eylül 1563) Lala Mustafa Paşa'nın yerine 1.300.000 akçelik has ile Erzurum beylerbeyiliğine tayin edilinceye kadar bir görev üstlenmedi. Bu dönemde İran sınırının tashihi için uğraşırken 2 Zilhicce 971'de (12 Temmuz 1564) Anadolu beylerbeyiliğine nakledildi; 9 Receb 972'de (10 Şubat 1565) tekrar Erzurum beylerbeyi olarak görevlendirildi. Bu görevdeyken 20 Muharrem 980 (2 Haziran 1572) tarihinde vefat etti; cenazesi Tokat'a götürülüp burada inşa ettirdiği camisinin bahçesinde oğlunun da yattığı türbeye defnedildi.

Ali Paşa kaynaklarda ağır başlı, sert tabiatlı ve inatçı kimliğiyle (temerrüd) tanıtılır, ayrıca hayır severliğiyle de anılır. Tarihle, fıkıhla ve şiirle uğraştığı, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunduğu kaydedilir. XVI. yüzyılın tezkire yazarlarından Ahdî'yi uzun süre himaye ettiği bilinmektedir. Tokat'ta bir cami, bir hamam, Erzurum'da bir cami, bir köprü (Karaz Köprüsü), Hasanka-

Temerrüd Ali Paşa tarafından Çorum'da inşa ettirilen hamam

le'de dokuz çeşme ve Sivas'ta birçok çeşme yaptırmıştır. Vakfettiği para ile ölümünden sonra Çorum'da bir hamam (Ali Paşa Hamamı / Yeni Hamam) inşa ettirmiştir. Yaptırdığı iki camide, hamamlarda ve köprüde kitâbe bulunmaması onun hayır yaparken ismini ön plana çıkarmak istemediği şeklinde yorumlanabilir. Temerrüd Ali Paşa'nın hanımı, II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'ın kızıdan torunu olan Fatma Sultan'dır. Fatma Sultan'dan bir oğlu ile bir kızı olmuştur. Oğlu Mustafa Bey Sivas (Rum) defterdarlığı yapmış, 973'te (1565-66) vefat ederek Tokat'ta defnedilmiştir. Ali Paşa'nın kızı Neslihan Sultan'ın 990 (1582) yılında annesiyle birlikte İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Tokat'ta Ali Paşa'nın mezarının yanında yer alan kitâbesiz mezarın hanımı Fatma Sultan'a ait olduğu tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 4, s. 190/1982; nr. 19, s. 181/379, 269/541; BA, MAD, nr. 522, s. 41, 54; nr. 559, s. 2-3, 65, 101-102, 122-123, 310; nr. 563, s. 146; BA, KK, nr. 67, vr. 77^b; BA, *Timâr Rûznâmçe Defterleri*, nr. 6, s. 86; BA, D.BRZ, nr. 20614, s. 217, 247; BA, D.KRZ, nr. 33118, s. 2, 22; BA, A.RSK, Dosya Kısmı, nr. 70/71; TK, TD, nr. 14, vr. 21^b, 137^b-138^a; Ahdf. *Gülşen-i Şuarâ* (haz. Süleyman Solmaz, doktora tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 242-243; Âlî Mustafa Efendi, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 252^a; Peçuyî İbrâhim, *Târih*, I, 38; Nazmîzâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 63^a-64^b; Tayyarzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292-93, I, 57; IV, 97; *Erzurum Vilâyeti Salnâmesi*, Erzurum 1304, s. 217-218; M. Kemal Özergin, *Sultan Kanunî Süleyman Han Çağına Âit Tarih Kayıtları*, Erzurum 1971, s. 14; Şerafettin Turan, *Kanunî Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, İstanbul 1998, s. 69, 89-91, 100, 103; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı: Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, bk. İndeks; İsmet Parmaksızoğlu, "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları", *TTK Bellekten*, XXXVII/146 (1973), s. 219-226; Feridun Emecen – İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *TTK Belgeler*, sy. 23 (1998), s. 87.

ERHAN AFYONCU

TEMESSÜK

(تمسك)

Osmanlı bürokrasisinde herhangi bir hususta verilen teslimat belgesi, senet.

Arapça'da "tutunmak, sarılmak, yapışmak" mânasına gelen **temessük** diplomatik dilinde borç verilmesi, borcun ödenmesi, bir şeyin teslim edilmesi veya teslim alınması gibi durumlarda karşı tarafa verilen belgeyi ifade eder. Temessükle eş an-

lamlı olarak **tahvil** ve daha çok son devirlerde **sened** de kullanılmıştır. Temessük, kullanıldığı yere göre başına bir ek alır. Bir savaş sonrasında sulh şartlarını ihtiva eden ahidnâmenin verilmesi için iki devletin temsilcilerince şartları belirlenip teâti olunan senetler ahidnâme temessükü diye anılır. Bu temessüklerde ne sebeple verildiği, ne zamana kadar geçerli olduğu, bazan müzakereyi yapanların isimleri gibi hususlar yer alır. Bazı durumlarda temessükün hükümdarlar tarafından tasdikinden sonra yakılacağı belirtilen ek bir temessük daha imzalanır. Çeşitli gelirler iltizama verildiğinde mültezime müdahale edilmemesini bildiren emr-i şerifler yazılır; bunun için defterdar iltizama verilen şey, mültezimin adı, iltizamın geçerli olduğu süre gibi hususların yer aldığı bir temessük hazırlar ve buna emr-i şerif temessükü denirdi (BA, Cevdet-Darbhâne, nr. 980). XVII. yüzyılın sonlarından itibaren mukâtaaların mâlikâne şeklinde ömür boyu satışıyla vadeli yapılan mülk satışlarında zapt temessükü adıyla bir temessük düzenlenmiştir. Bir teslimat sırasında da teslim alan kişi teslim temessükü verirdi (BA, Cevdet-Maliye, nr. 18854). İltizamların el değiştirmesinde haleften sefeye bir tesellüm temessükü yazıldığı gibi sâlyâne ve muayyen gelirlerden vazife ve tayinat ödemelerinde de bunları alan kişiler tarafından temessükler verilir. Bu mahsubu yapacak görevli için önemli bir belge idi ve "memhûr temessük" veya "memhûr tahvil" adıyla anılırdı (BA, Cevdet-Maliye, nr. 5873/2-4).

Bir yerden başka bir yere gönderilen nakit ve mal ile evrak teslim edildiğinde götürecekt kişiden kendisine teslim edilen şeyin miktar ve cinsiyle toplamını gösteren bir temessük alınır ve emanetlerin yerine ulaştığını bildiren tesellüm temessükünün gelmesinden sonra bu temessükün geri verileceğine işaret edilirdi. Borçlu tarafından borç temessükleri verilir, bunlarda borcun miktarı, ödeme şartları gibi hususlar yer alırdı (BA, Cevdet-Maliye, nr. 13665). Gerek şahsî gerekse iltizam bedeli taksitleri gibi hazine borcu olsun, ödenecek meblağ, taksit zamanı ve miktarları mutlaka kaydedilirdi. İltizam taksitlerinde mültezimin kefil gösterdiği sarrafın adı, ikamet yeri, imzası ve mührü bulunur, borcun ödemesinden sonra temessükün geri verileceği belirtilirdi. Şahsî borçlarda alanla veren arasındaki yakınlık derecesi temessük vermeyi engelleyen bir husus değildi. Borç alan padişah, veren evlâtları da olsa temessük düzenlenirdi. Bir kişi veya bir şirket tarafından malın teslimi hususunda taahhütte bulunulduğunda taahhütte bulunanlar tarafından malın cinsi, miktarı ve teslim tarihini gösteren, teslim edecek kişiler birden fazla ise müteselsilen birbirlerine kefil olduklarını bildiren bir taahhüt temessükü hazırlanırdı. Bütün temessüklerde mutlaka tarih, imza ve birden çok mühür bulunurdu.

BİBLİYOGRAFYA :

Metinde verilen tasniflerden başka temessükler için bk. BA, Muâhede Orijinalleri; Cevdet-Evcaf, Eyâlet-i Mümtâze; Bâb-i Defteri dosyaları Baş Muhasebe Kalemî Kâğıtçıbaşı (D.BŞM.KGB) dos-

Deyn (BA, Cevdet-Maliye, nr. 14878) ve tesellüm temessükü (TSMA, E. nr. 10123/82)

